

החברה הישראלית במשבר

נתן רוטנשטרייך

ד. מעמדו של האדם בחברה נקבע לפי תפקידו בתהליך זה, כלומר היה תלוי בטיבה ובעומקה של הזדהותו עם הבעיות של החברה היהודית ומגמותיה. קיומה של עילית חברתית בארץ — והיתה עילית כזאת — נקבע לפי החורבות שהיא נוטלת על עצמה בתהליך החברתי הכולל.

ה. האידיאל האנושי היה קשור בהזדהות היחיד עם מגמותיה של החברה, כלומר במילוי תפקידים בתוך החברה לפי ההגיון ההיסטורי של המציאות היהודית. ביטוי המגובש של אידיאל זה היה רעיון העבודה.

אין צריך לומר שלא כל חלקי הצבור חיו באידיאולוגיה זו וקיבלו את דינה ברצון. אך רשאים אנו לומר, כמדומה, שדעת הקהל של הישוב נטתה בכיוון שסומן על ידי אידיאולוגיה זו והכוחות הצבוריים העיקריים הדריכו את החברה בהתאם למסקנותיה. מבחינה היסטורית היתה עלייתה של תנועת הפועלים למעמדה בעם וביושב ביטוי להתפתחות זו.

ב

במציאות זו שהיתה בנויה על אדני האידיאולוגיה ניבעו עתה פרצות חמורות. הסכנה הגדולה האורבת לנו היא כי נחדל מלהיות חברה חלוצית, כי ההישג הגדול יהיה בעבר וכי החברה הישראלית תחדל לכוון את עצמה אל ההישג החדש. הנשלים עם הסיכוי, שנהיה כתנועת הפועלים הפולנית לשעבר, שהוציאה את כל רוחה ולשדה במאמצים להקים את המדינה הפולנית העצמאית, ומשקמה זו שוב לא היה בה הכוח הנפשי והחברתי לשאת את התפקיד שהמציאות החדשה הטילה עליה?

כיצד אירע שפרצות אלה ניבעו בחומתנו ומה טיבן? יאמר האומר כי הישוב מתפרק עתה מן העייפות שבעקבות שנות מלחמה בשלטון הבריטי ותקופת המלחמה להקמת מדינת ישראל. ודאי שיש יסוד של צדק בהנחה זו, אך דומה שאין היא יורדת לשרשי התופעה.

עוברים אנו מחברה שהיתה בנויה על יסודות רצוניים לחברה הבנויה על יסודות ממלכתיים, כלומר על הפעלת סמכות שמאחוריה החוק והכפייה. מעבר זה הטבוע בעצם פינון

לא מתוך גישה רומאנטית, אלא על סמך ניתוח העובדות וההתבוננות במגמות הטמונות בהן, אנו מגיעים למסקנה כי החברה הישראלית שקועה עתה במשבר. ויותר משאנו חייבים לעסוק בחקר סיבותיו של המשבר אנו חייבים לתת את דעתנו על גילוייה, כתנאי ראשון להתגברות ולשינוי כיוון. מקובל לדבר במשבר הכלכלי שהארץ נתונה בו; אך אין ספק שלפחות חלק מן המשבר הזה נעוץ במשבר הרוחני והמוסרי שהחברה הישראלית נתונה בו.

פטורים אנו כאן מלעמוד על רוב סימני ההיכר של החברה היהודית, שהיתה קרויה „הישוב“. נציין רק קוים אחדים, לצורך ההשוואה, לשם הבנת המצב החדש שאנו שרויים בו עתה: א. הישוב היהודי בארץ ישראל היה ישוב בנוי על אידיאולוגיה, היא נתנה לו טעם חיים והיא קבעה את מעמדו בעולם היהודי ובעיני עצמו. אידיאולוגיה זו היתה האידיאולוגיה החלוצית, לאמור, ההנחה כי חיי ההווה הם הכנה לקראת העתיד ועיקרם במילוי התפקיד לגבי העתיד.

ב. התוצאה החברתית והנפשית של חיים על רקע אידיאולוגי, ועל רקע אידיאולוגי זה דוקא, היתה שהחיים הללו היו נתונים בתהליך מתמיד, שנתליותה להם ההכרה כי הבעיות לא נפתרו עדיין, שפתרון הוא ממנו והלאה והרינו שרויים במעבר מבעיה לבעיה, וכל הישג הוא כראשית בעיה חדשה. מציאות זו הקנתה לישוב היהודי בארץ כמה תכונות שלכאורה היו סותרות זו את זו, אך באמת קרקע צמיחתן היה אחד: קצב חיים ואופטימיות מכאן ופכחון ספקני מכאן, הנאה מן היש והכרה באין, נהייה אחרי קטנות וצפייה אל הגדולות.

ג. הדינאמיות של חיי הישוב לא היתה דינאמיות בחלל עולמו הסגור. היא היתה דינאמיות אשר היתה קשורה קשר אוביקטיבי בתהליך בנין הארץ ובתהליך פתרון שאלת היהודים. שאלות החברה היהודית לא היו נפרדות מן השאלות שמקום גידולן הוא מעבר לתחום הצר של הישוב החי בארץ, בפועל ממש. השאלות של בנין הארץ, כלומר שאלות העם היהודי, היו שאלותיו של הישוב.

שיגיעו מחר. הישוב הותיק, שהוא הגוש הפעיל, שקולו נשמע ומעשיו נראים, נוטה להסתייג ממגמתיות זו של המדינה והוא מיצג, כביכול, את צרכי ההווה לעומת הדינאמיקה של המדינה, שככל דינאמיקה היא נטויה לקראת העתיד. חלקים גדולים מן החברה אינם מזדהים עתה עם מגמתיותה של המדינה, לפי שהם רואים עצמם כשרויים מחוץ למגמתיות זו. התוצאה מכך היא אבדן ההכרה החלוצית, אבדן ההזדהות עם אופק החיים שהוא מחוץ לדלת אמות של חיי השעה הזאת והדור הזה — זרות בין המגמות המוסריות של החברה הישראלית המגור למות במדינה לבין המגמות הממשיות, הממלאות את חלל עולמו של האדם.

לאמתו של דבר, נתפסו חלקים גדולים מן החברה הישראלית, למעשה אם לא להלכה, לאותו רעיון שדבקו בו חלקים מן העם היהודי בשעה זו. כמונו כמוהם אנו נוטים לראות את מדינת ישראל כסיומו של תהליך, בחינת מסגרת המקיפה מציאות מצוצבת ומעניקה לה גושפנקה ומעמד בין-לאומי, ולא כמכשיר לצרכי הבנין החברתי. התביעות שאנו תובעים מן המדינה מכוונות בעיקר לצד זה, להעלאת רמת החיים, לשיפורם, ולא להעמקת שרשיהם, לבנין, להפיכת התפשטותם האכסטנסיונית להעמקתם האינטנסיונית. אנו נוטים לתבוע מן המדינה את מילוי תפקידיה הרגילים של כל מדינה, שתגן עלינו, שתספק לנו את שאין אנו עצמנו עשויים לספק לנו, שתהיה מכשיר לצרכי הקלת החיים, אך לא מכשיר המיצג את תביעת המכוונת אלינו.

הסתייגות זו כלפי המדינה ומגמתיותה נתאפשרה במידה מרובה עקב עובדות פיסיות: העליה החדשה מופרדת מן הישוב הותיק הפרי רדה גיאוגראפית. היא שופנה, שיפון ארעי מחוץ לתחומי וגם שיכון הקבע הוא, לעתים קרובות, מחוץ לתחומי. המגע היומיומי עם העליה החדשה הוא מועט. נוסף על זה גרמה העליה החדשה הבאה מארצות מפרגרות לנטיעת הרגשה של עליונות — עליונות של ותק ועליונות אנושית-חברתית לעומת נחות-דרגה. אין איש נקי מהרגשות אלה, אך כשהללו נעשות קנין הכללי, שוב אין הן הרגשות שאין הלב מגלה לפה, והרבהן עקרונות מכוונים, אפילו אינן עקרונות מנוסחים.

הכוחות המיצגים את השלטון הוסיפו שמן על מדורת התהליך הזה של ההתנכרות בין

המדינה כמוסד המרכזי של החברה הישראלית, אפשר שיגרור אחריו אשליה אופטית משני כיוונים, ונראים הדברים שאחזה בנו אשליה אופטית מעין זו. מיצגי הממלכתיות אפשר שיהיו נתפסים לאשליה אופטית, כי הסמכות המופקדת בידיהם דיה לפתור את כל בעיות החברה, או לשון אחרת, שההנחות הרעיוניות והחברתיות שעליהן נבנתה החברה היהודית תיעשינה מניה וביה למוסדות אוביקטיביים של החברה, כלומר למוסדות ממלכתיים. החברה עצמה, במידה שהיא נבדלת מן המוסדות הממלכתיים, נתפסת אף היא לאשליה אופטית בהיותה סבורה שכל עולם הציוויים והחובות המוטלים עליה, כבר נתגבש, או מתגבש והולך, במערכת המוסדות התובעים את תביעותיהם על ידי החוק שכוח הכפיה של המדינה מאחוריו. ההבדל בין שתי האשליות האופטיות הוא ברור: בעוד שקצה השלטון נוטה להעביר מכסימום של חובות מתחום הפעילות החברתית לתחום הסמכות הממלכתית, נוטה קצה החברה להפקיד בידי השלטון מינימום של סמכויות.

אירע בתחומה של מדינת ישראל דבר שלא ציפינו לו, היא ההתנכרות למדינה מצד חלקים גדולים של החברה. הנחתנו התמימה היתה כי ביסודה של מדינת ישראל תונח הרגשת זהות בין החברה והמדינה, באשר המדינה „שלנו“ תתפס לא רק כדברת-פארת אלא כקנין שיש לטפחו ולקיימו בטיפוח מתמיד. אך המציאות טפחה על פנינו, והיא העמידה אותנו על חזיון הזרות בין רשות המדינה ורשות החברה.

ג

הבה נבדוק שרשיה של זרות זו. מדינת ישראל כמדינה נוסדה על ההנחות האידיאולוגיות שבנו את הישוב ושיוו לו את מגמתיותו. עם הקמת המדינה חל התהליך שבכוחו נעשו הנחות אלה למוסדות המדינה ולעקרונות המדיניות של המדינה. מעבר זה בולט בשני ענינים עיקריים: במדיניות העליה ובאופי המדינה כמדינת שירותים ודאגה לעולה המגיע אליה. אין נפקא מינה אם חלק מן הדאגה מוטל על הסוכנות היהודית ולא על המדינה עצמה, כי מבחינה זו מיצגת הסוכנות היהודית אחד ממכשירי הפעולה של המדינה ומגמותיה. משעברו התפקידים הדינאמיים-המגמתיים לרשות של המדינה החל הישוב ה„ותיק“ תופס את חייו כשרויים מחוץ למגמתיותה של המדינה. המדינה פניה לאלה המגיעים עתה או לאלה

חיים הבנויים על עקרונות ותאים אנושיים שרעיון ההשתייכות לכלל הוא הדם הזורם בעורקיהם. אך למעשה התפתחו הדברים בכיוון הפוך: החברה הקיבוצית היא במצב של התגוררנות כפולה: היא מתגוננת לפי שאינה מדביקה את קצב החיים, והיא מתגוננת לפי שניטל ממנה מעמדה בתוך תודעת החברה הכוללת. ודאי, יש הרואים קשר בין שני המצבים: ניטל ממנה ערכה משום שאינה מדביקה את קצב החיים. אך יש שאפשר להגיע למסקנה הפוכה: אילו נתקיים ערכה כעילית חברתית בתוך החברה הכוללת, כי עתה אולי הוקל לה להדביק את קצב החיים, והעולה החדש היה מכיר מיד כי הצטרפותו לחברה הקיבוצית היא עליה חברתית, ולא ירידה לדרגת שירות מאונס.

ד

המשבר בתנועת הפועלים ככל שהוא אחד משרשי המשבר בחברה הישראלית הוא גם אחד הגילויים שלו. הפילוג בתנועת הפועלים יצר מצב חדש בחיינו: כמעט אין לך ענין שאינו שנוי במחלוקת. לכאורה עצם קיומה של המדינה אינו שנוי במחלוקת זו. אך הדבר אינו כן, שאם כל תארי קיומה של המדינה שנויים במחלוקת, הרי נמצאת המדינה שנויה במחלוקת, אף אם אין חולקים על העיקרון הטהור. האופוזיציה השמאלית בתנועת הפועלים נמצאת נדחפת לתפיסה „הגליאנית” של המדינה, המפרידה בין ישותה הקונקרטית לבין הישות הטהורה.

המשבר בתנועת הפועלים מסייע לתהליך של ביטול התודעה החלוצית בחברה הישראלית וביטול המציאות רווית תודעה זו. הדבר פאר ראדוקסאלי, כמובן, לפי שחלקים גדולים של תנועת הפועלים חיים חיים חלוציים יותר מכל חלק אחר בחברה הישראלית. אך הגיון המעמד המדיני של חלקים אלה דוחף אותם למעשים המנוגדים להגיון החיים שלהם. ונשקפת לנו הסכנה כי בהתחרות זו בין הגיון החיים לבין הגיון העמדה הרעיונית ינצח ההגיון הפוליטי והרעיוני, בניגוד להנחות המארכסיסטיות שעליהן בנויה האופוזיציה השמאלית של תנועת הפועלים.

טעמים שונים לדבר. ראשית, מיטב המאמצים המודעים משוקע בטיפוח ההגיון הפוליטי והרעיוני; שנית, מבחינה אובייקטיבית נפגש ההגיון האופוזיציוני עם מגמות ההתפרקות של החברה שהזכרנו קודם. ניטול משל מפורסם בימים אלה: החלקים ה„שמאליים” של תנועת

החברה לבין המדינה. מרבים לדבר על המותרות ועל רדיפת המותרות שאחזה חלקים גדולים מן הישוב, והטענה היא שהישוב מחקה את הופעת השלטון וחוגי הממשלה שגם בהם ניכרת הנטיה למותרות. הנטיה למותרות אינה תופעה מבודדת בחיינו. כשם שחלקי החברה הישראלית תופסים את המדינה לא כמכשיר בידי הדינאמיקה החברתית אלא כהתגלמותו של מעמד משפטי, כן נמצאו חוגים מן השלטון, ביחוד עם התהוותו, שהחלו תופסים את המדינה כמעמד חברתי ורואים עצמם כנציגיו הנהנים ממנו. כיוון המדינה נתפס כזכיה „הידור”, „כבוד” ו„הדר” חברתי; „הידור” זה הוא ענין לראווה, להודיה מצד הזולת ולתארים המחייבים הודיה זו. מכאן טיפוח ההכרה הביורוקרטית, הנטיה לראות את עצמה מיצגת את עצם הרמה האנושית החדשה שהגענו אליה עם הקמת מדינת ישראל. היה כאן נסיון, מודע או לא מודע, להעתיק את מרכז הכובד ואת מרכז החיקוי של החברה הישראלית מן הכוחות החברתיים-שרשיים אל הפקידות. תוצאת מאמץ זה היא הרחבת הפירוד הקיים בין החברה לבין המדינה. במידה שה„הידור” נערך לגורם מדריך בחיים, בוטלה המציאות של עילית חברתית הבנויה על קיום חובות. ההנחות הרעיוניות והמוסריות של מילוי חובות כתנאי למעמד חברתי נתחלפו בהנחת הזיהוי בין מעמד האינארכי בגרם-המעלות של השלטון עם המעמד האנושי והחברתי של האדם.

אחד הביטויים העיקריים לתהליך זה הוא הגייטראליזציה, או יתר על כן, ביטול ערכו של המעמד החלוצי של החברה הקיבוצית בתוך החברה הישראלית הכוללת. נכון הדבר, שאחת הסיבות למצב חדש זה היא שהחברה הקיבוצית לא מצאה את דרכה לספיגת הדינאמיות החברתית החדשה הטבועה בעלית המינים. אך מצד אחר, אין לשכוח כי החברה הקיבוצית היא הגוש היחידי בתוך החברה הישראלית שאינו גורס את ההפרדה הפיסית והטריטוריאליזם בין הותיק לבין העולה, היא הגוש היחידי המזמין את העולה לביתו ממש, לחדרו, לחדר-האוכל שלו וכיו”ב. אמת, הזמנה זו תלויה במילוי עקרונות מסוימים, אך ככל שקשה למלאם הרי אלו עקרונות המבטיחים שיוון של פגישת שוויון של סיכוי לכל אדם. המדינה והנהגתה מן הדין היה שישמרו על מעמדה זה של החברה הקיבוצית בתוך המדינה, שכן חברה זו מיצגת

החיים האלה.

למדנו: משבר החברה הישראלית ענינו בהפרדה בין כללות החברה ומגמותיה לבין חייו הממשיים של היחיד השרוי בחברה זו באורח אוביקטיבי. מגמות כללות החברה הישראלית כפי שהן מגולמות בעצם המעמד והאידאולוגיה של מדינת היהודים חדלות להיות קנין הנסיון האנושי החי של היחיד. הפילוג בתנועת הפועלים מרחיב ומגביר את המגמה המפוררת הזאת. הסכנה הנשקפת לנו, סכנת הדבקות בפראזיאולוגיה לאומית-ממלכתית מכאן וחיים אגואיסטיים הבנויים על עקרון הנהנתנות מכאן, סכנה זו נשקפת גם לתנועת הפועלים. הפילוג בתנועת הפועלים מגביר מצדו סכנה זו.

ה.

שני תהליכים של הסתייגות חלקי החברה ממגמתיותה מצויים בתקופה זו בתחומיה של החברה הישראלית: תהליך ההסתייגות של „הישוב הותיק” ותהליך ההסתייגות של המוני העולים, שבבחינה אוביקטיבית שרויים במצב של ריחוק מן החברה הכוללת ומגמותיה. ושמא יש לנסח מציאות זו בלשון אחרת: מצוי תהליך של הסתייגות של הישוב הותיק ומצויה עובדה של ריחוק המוני העולים החדשים. הישוב הותיק שרוי בתהליך של התרחקות מעמדו הקודמת והישוב החדש עדיין לא הגיע, ואי אפשר היה לו להגיע, למעמד שהיה מעמדו של הישוב בעבר. מובן מאליו שתהליך ההסתייגות של הישוב הותיק אינו מעודד את הישוב החדש להתגבר על ריחוקו, אלא, אדרבה, מחזק הוא את המגמה הטבעית של ההסתייגות, שהיא, במקרה זה, גם נטיה לחדשנות, לרתיעה מפני החדש ולדבקות באידאולוגיה. ומצד אחר: מציאות ההסתייגות מצד הישוב הותיק כרוכה בעקבה המגמה להתפוררות חברתית, לאבדן הדבקות בעקרונות משותפים, לאבדן הוודיה בענינים שהם מעבר למחלוקת. התפוררות זו שוב אין בה כדי לסייע לתהליך השתלבותם של העולים החדשים במערכת הכוללת, לפי שהמערכת הכוללת נשטת מטת מאופק הראיה. על רקע זה יש לעיין עתה במצבו של החינוך היהודי בארץ מבחינתו החוקית ומבחינתו האנושית.

חוק חינוך החובה, כנתינתו, שמש מידי המדינה להלכה ולמעשה את האפשרות לעשות את החינוך פונקציה עיקרית בתהליך הליכוד של החברה הישראלית. חוק חינוך החובה נתן

הפועלים הם הדוחפים את הסתדרות העובדים להעשות ארגון מקצועי, המגן על האינטרסים של הפועל הותיק, „המסודר”, בעל הותק, זה שנוח לו לפרקים בהסתייגותו מן המגמות הדינאמיות של החברה, זה המוכן לראות את המדינה כרשות של הגנה עליו ולא כרשות של תביעה ממנו. ההסתייגות האופוזיציונית, שהיא, בעיקרה, תורפה מדינית ורעיונית, מסייעת להסתייגות חברתית-כלכלית, שהיא ביסודה תופעה סוציולוגית בעלת מגמות משמרות. אך הגיון שתי ההסתייגויות נפגש למעשה — אם לא להלכה — וסופו של המעשה בענין זה להכריע. מצד אחר, משפיע תהליך זה של הסתייגות אופוזיציונית גם על החלקים האחרים של תנועת הפועלים החוששים מפני אבדן הפופולאריות והמפחדים לזהות את תנועת הפועלים עם האינטרס הכולל של החברה הישראלית בדינאמיות שלה, כשם שהיה הדבר קודם המדינה. כוח זה לובש לפי רקים צורת דיון בעצמאותה של תנועת הפועלים, אך מאחורי הדיון הזה טמונה לפרקים „עצמאותו” של האדם, כלומר רצונו להסתייג מן האידאולוגיה של מילוי חובה ומן הציוויים הממשיים ששרשם באידאולוגיה זו. בין כה וכה והענין החלוצי נמצא מקופח — גם על ידי כוחות שנועדו לשמור עליו.

פילוג זה בתנועת הפועלים הוא גם מעכב את תהליך החלצותה של החברה הקיבוצית מעמדת-המגן הכפולה שהיא נתונה בה. „העיר לית” החברתית של הישוב מופיעה כשהיא מפולגת. פילוג זה מוכיח כי בעיני העילית עצמה חשוב הפילוג הפוליטי מן האיחוד החיוני, לאמור שהאדם נמדד גם בעיניה לא על-פי עקרונות חייו אלא על-פי „אני מאמין” מנוסח. פילוג זה מוכיח כי הטענה היסודית של חברה קיבוצית לחיים שונים אינה עיקר. קרע-שבלב זה בתוך התנועה הקיבוצית עושה אותה דבקה בבת אחת בשני עקרונות מנוגדים — עקרון החיים החברתיים ועקרון הפרוגרמה המפלגתית. ומצד אחר, ניתנת מראש לאדם היהודי שעת-הכושר להתחשב בין אנשי העילית לא בזכות הזדהותו עם אורח חיים מסוים וכל הטבוע בו, אלא בזכות הזדהותו עם פרוגרמה מסוימת. נמצא שהפילוג בתנועה הקיבוצית מגביר את הסכנה החברתית שבפורמאליזם חברתי, היינו הזדהות עם פרוגראמות ללא הזדהות עם שרשי החיים. נמצאת הרהום בין החיים לבין הגג הנטוי עליהם מתרבה, היא התהום בין חיי החברה לבין האידאולוגיה המנחה את

החברה הישראלית ענינו באבדן הזיקה לכללות לרשות הרבים ומלחמה על מגמותיה של החברה. כיצד מתישבת הפוליטיזאציה עם העובדה של אבדן הזיקה והזהדות עם בעיות הכלל? אכן הפוליטיזאציה אינה אלא צדו האחר של מטבע אבדן הזהדות. הפוליטיזאציה גוררת אחריה כמה תוצאות: החברה כולה אינה קיימת אלא אם כן היא זהה עם הפרוגרמה שלי ועם האינטרסים שאני נלחם להם. רשות הרבים של החברה כולה קיימת רק במידה שהיא זהה עם הרשות המיוחדת של המפלגה או הפרוגרמה שלה. כל מה שמחוץ לרשות המיוחדת הוא מתנגד, הוא מכשול, ואינו שותף. ועוד: הפוליטיזאציה נעשית לאספקלריה היחידה של החיים. כל ענין נעשה לעמדה שלטונית או אחיזה למלחמה על שלטון. נמצאות כל המגמות מועדות על המגמות השלטוניות, וחילוקי הדעות למיניהם, בתחום הרוח, בתחום המדע וכיו"ב, כולם נעשו ביטוי למגמות שלטוניות וסיוע בידהן. הפונקציות היסודיות של החיים בחר לוקת עבודה ובהקמת הועדות המשקיות, וקל וחומר בשטח החינוך, כולן עוברות מרשות החיים הכוללים לרשות הפוליטית. מיטב המאויים של הסוציאליזם תלוי בשאיפה לעשות את הרשות הפוליטית מיותרת, מתוך פיתוח חיים אנושיים שאין בהם צורך בהכרעה שלטונית. במציאות שלנו עשו סוציאליסטים את הרשות של ההכרעה השלטונית לתכנם העיקרי של החיים. מעט הכוללות שנוצר, ביחוד בתחומי של הקיבוץ, גם הוא נהרס והולך כתוצאה משטפון הפוליטיות. נמצא שאינה קיימת חברה כוללת שבתוכה מתרחשים התהליכים הנפרדים והמפרידים, אלא קיימת חברה כוללת במידה שהיא אוניקט למלחמה השלטון.

אכן מגמות אלה היו קיימות בחברה הישראלית גם בשלב הקודם שלה, בטרם היות המדינה. אך הקמת המדינה ככל שהיתה נצחון החברתיות הכוללת שיחררה גם את יצרי הפירוד. דומה לבני אדם, כי הכוללות מתקיימת עתה ממילא, שהיא מובטחת על ידי סמכות הכפיה של המדינה ועל ידי מעמדה הבין-לאומי. לפיכך ניתנת הרשות לפעול לכל מגמות ההתפוררות. אך נשכח מן הלב הדבר הפשוט כי אין במדינה אלא מה שאנו עצמנו מכניסים בתוכה ואין היא יכולה להתקיים ככזו ללוח חברתית על רקע אבדן הכוללות בלב ובחיי היום-יום.

הפוליטיזאציה גוררת תוצאה נוספת: כקר

אישור ממלכתי למגמות הפירוק של החברה הישראלית ולמגמת הפוליטיזאציה, שעוד נדון בה להלן. עצם אישור הזרמים הראה לדעת, כי בתהליך החינוך אין החברה הישראלית מופיעה כבעלת מגמות משותפות, כחברה החרדה להקנות את השיתוף שלה לדור הבא ולבנות את השיתוף החסר לה בהווה דרך התלכדותו של הדור הבא. כלפי ציבור העולים החדשים הופיעה החברה לא כבעלת ערכים קולטים, אלא כצירוף של חטיבות המקושרות בתחום אדמיניסטרטיבי משותף, אך נטולות, כביכול, שיתוף יסודי. למעשה היה חוק חינוך החובה על תקנות ההגשמה שלו למכשיר במלחמה המדינית. ביטוי המובהק של מעבר זה לתחום המכשיר של מלחמה מדינית הוא בחידוש ה"פדגוגי" הגדול שנתחדש בתוכנו: הילד שוב אינו נרשם לבית ספר, אלא הוא נרשם ל"זרם", או בלשון אחרת, הוא נרשם לאונימוס ואינו מתקשר לממשות אנושית מובנת וגלויה לעין. רישום הילד לבית הספר נעשה למין מישאל ציבורי, לענין של פומביות הנמדד על ידי סטטיסטיקה, תחת להיות מעשה צמיחה של ילד לתוך החברה באמצעות בית הספר. בית הספר שהוא החטיבה הממשית בחיי הילד אינו מופיע כבעל מעמד רציני, שכן מעמדו מובלע בתוך האונימוס של הזרם. במקום חברות קטנות מופיעים זרמים גדולים; תחת אשר חברות קטנות אי אפשר להן אלא להתקיים זו בצדה של זו, מופיעים זרמים המתמודדים זה עם זה והנכנסים זה ברשותו של זה. תחת ליצור מרחב חברתי נוצר צרת בכוחו של החוק כיתתיות, או ליתר דיוק, הכיתתיות מקבלת גושפנקה שלה מטעם החוק. זהו אחד הגילויים המובהקים למציאות שאנו שרויים בה, מציאות של העדר ליכוד חברתי ואנושי. אלא הפעם הגדלנו לעשות: המדינה שהיא, להלכה, ביטוי לליכוד החברתי נתנה את ידה להתפוררותו. ואם נוסיף לכך, שלאמתו של דבר ארבעת הזרמים המוכרים בחינוך אינם ממצים את מספר הזרמים בפועל, שזרם העובדים אינו רשות אחידה והפילוג בתנועת הפועלים מצוי גם בתוך הזרם — והיתה תמורה הפיצול שלמה.

ו

המצב, שהמציאות החינוכית משקפת אותו, ענינו בצד אחר שבפני החברה הישראלית, היינו הפוליטיזאציה המצייתת אותה. לכאורה נראה הדבר כסתירה, שהרי אמרנו כי משבר החברה ומגמותיה. והלא הפוליטיקה היא ענין

ת.

היש פתרון למשבר שאנו שרויים בו? המאמין בכוחה של אידיאה ובעצמתו המכוונת של הציוני המוסרי יאמין גם בפתרון המשבר. וכמה צעדים יסייעו בידי פתרון זה:

א. טיפוח הכרת המשבר ומהותו, הוא תנאי ראשון להתגברות עליו. על כן דרושה לנו בשעה זו מחשבה ריאליסטית-בקרתית, שתהא מנוגדת לציניזם הבקרתי מכאן ולהרגשת שבי-עת-הרצון של „שישו בני מעי“ מכאן.

ב. העלאת ערכה של החברה הקיבוצית בחיינו — על ידי החברה הקיבוצית עצמה ועל ידי דעת הקהל של הציבור שתטופח על ידי ראשי המדינה ודבריה. התנועה הקיבוצית תסייע למפנה זה על ידי שלא תשתתף אפילו בדבר קל שבקלים בבולמוס השחיתות הכס-פית שאחז את החברה הישראלית, ודרכיה כלפי חוץ לא תהיינה שונות מדרכיה כלפי פנים.

ג. בתוך התנועה הקיבוצית צריכים לקום כוחות אשר ימנעו את תהליך ההתאבדות המתבטא בשטפון הפוליטיקה ובעשית החברה לאסקופה במלחמת השלטון.

ד. באין תקווה להתגבר על המשבר בתנועת הפועלים חייבת מפלגת פועלי ארץ ישראל ליטול על עצמה את התפקיד למלא את הפונק-ציות הבלתי פופולאריות: לא להגן בגלוי או בשתיקה על ההרס החברתי; לעצור את בול-מוס האנוכיות המתלבש באיצטלה מעמדית או מוסדית; להעמיד את החברות בה על מידות ועל אורחות חיים ולא על פנקסי חבר והודיה בפרוגראמה.

ה. הציבור הקטן של אנשי הרוח בישראל, במידה שהוא קיים, ובמידה שיש בו אנשים האדוקים בעקרונות אובייקטיביים, עשוי למלא תפקיד בונה בתהליך זה של ההתפכחות.

ו. טיפוח עליה חלוצית לארץ אשר תביא אנשים שיגיעו אלינו מרצון, שבואם יהיה קשור ביותר על היש לשם מה שעתיד לבוא. עליה זו עשויה למלא תפקיד-של-מופת כלפינו, הור-תיקים, באשר היא תראה בעליל שמעבר לחיי השעה הזאת קיימים ענינים ששעה זו היא רק תחנת-מעבר לקראתם.

ז. שיבה לחיים פשוטים, היינו לשלטון הרע-יון. הממשלה וראשיה, שהיא במעמד זה גיבוש של הפרסטיז'ה החברתית של הארץ, יכולה להראות מופת ברשות היחיד וברשות הכלל.

טב שממול החברה הכוללת אינו מופיע עוד היחיד. הקוטב שכנגד היא החטיבה החברתית המאורגנת, המפלגה, הנלחמת על השלטון או המחזיקה בו. אין בכוחו של היחיד לבוא במקומה של החברה, גם אם קיימת מתיחות בינו לבינה. אך זה עצם שאיפתה של המפלגה לבוא במקום החברה כולה ועל כן אין היא משימה את החברה כמו היחיד, אלא לעתים קרובות מתחרה בה. במציאות שלנו גוברת הנטייה להעמיד חטיבות שונות במקום הרשות הכוללת וצדה האחר של נטייה זו היא הנטייה להבליע את היחיד ולהשכיחו. כי הוא שותף — אמנם שותף דיאלקטי — של החברה אך אינו מסיג את גבולה.

ז

משבר החברה הישראלית, כניתוחו כאן, עיקרו באבדן הזיקה בין האדם לכללות החברה ומגמותיה. הוא משבר כפול: התרחקנו מנקודת-המוצא של החברה היהודית בארץ ואנו מת-רחקים מן המגמות ההיסטוריות הטבועות במע-מד שאנו נמצאים בו. הוא משבר של התרחקות ממה שהיה עוד אתמול בגדר מגמה אינטימית של חלקים גדולים מן הציבור וממה שנעשה בתוקף התמורה ההיסטורית לחלק מוסדי של המציאות האובייקטיבית שבתוכה אנו שרויים. דבר שהיה אתמול קנין וולונטארי של רובנו אין אנו רוצים, כביכול, לקבלו כשהוא נעשה קנין מוסדי מופקע מרצוננו. בלשון תורת המ-דינה המסורתית מותר לומר: אין אנו נאמנים ל„אמנה החברתית“ שאנו בעצמנו, ולא אבותינו ואבות-אבותינו, כרתנו בינינו לבין עצמנו. כדי למנוע אפשרות של טעות כלשהי יש להוסיף הערה אחת: בשעה שמדובר כאן על ההזדהות עם הכלל אין מדובר כאן על ביטול החברותות השונות שמהן מצטרף הכלל הזה. אדרבה: המוצא של הדיון הזה הוא, בהודיה בפלוראליזם החברתי ולא בביטולו. ועל כן מתיחד עלי-פי השקפתנו תפקיד מרכזי לתנועה הקבוצתית, הבונה את החברה הישראלית על ידי גיוונה. אך ההנחה של דיון זה היא שפלור-ראליזם הוא בעל משמעות וצידוק על רקע שיתוף יסודי והודיה בעקרונות מסוימים משור-תפים הבונים את כללות החברה והקובעים את מרחב-המחיה לצורות הרבגוניות המשוקעות בתוכה. העדר זיקה זו לכללות אינו יוצר פלור-ראליזם אלא הוא יוצר אמורפיה חברתית; הוא פתח לא לפלוראליזם אלא לאגואיזם, כלומר, לביטולה של החברה.